

Т. П. Хоміч, Мінск

Канцэпцыя часу ў лірыцы Аляксея Пысіна

Творчае сталенне Аляксея Пысіна адбылося ў 1960–70-я гг., калі нарадзіліся яго лепшыя паэтычныя зборнікі “Мае мерыдыяны”, “Твае далоні”, “Да людзей ідучы”, “Ёсць на свеце мой алень”. Менавіта гэты перыяд у гісторыі развіцця нацыянальнай літаратуры пазначаны паглыбленнем філасофскай думкі, паваротам пісьменнікаў да спрадвечных быццёвых тэм: “жыццё і смерць, каханне, чалавечы лёс, вечнасць і хуткаплыннасць часу...” [1; 191]. А. Пысіным авалодвае і ўжо не пакідае на працягу ўсяго далейшага шляху ідэя часу, яна становіцца той асновай, што фарміруе і вызначае ўнутраны свет паэзіі мастака.

У пысінскай канцэпцыі часу цяжка знайсці дакладныя карані якіх-небудзь навуковых, філасофскіх уяўленняў аб адной з галоўных катэгорый быцця. І. Шпакоўскі, даводзячы, што паэзія А. Пысіна – з’ява інтэлектуальная, адзначае: “Ён [А. Пысін – Т. Х.]... дае эмацыянальныя адказы на вучоныя спрэчкі, праблемы, з плоскасці бытавой і псіхалагічнай выводзіць вобразы ў плоскасць філасофскую” [7; 60]. У выніку памастацку ўважлівага назірання за рэчаіснасцю творца аднойчы адкрыў для сябе ісціну: “Кожная з’ява ў жыцці мае тры вымярэнні: мінулае, сучаснае, будучае... Мінулае належыць нам так, як і будучыня” [5; 301], і ўжо ніколі не забываў у жыццёвых рэаліях убачыць гэты па-свойму сфармуляваны закон. На ўз’ямадзянні трох планаў: мінулае – сучаснасць – будучыня – і заснавана мадэль часу ў паэтычнай канцэпцыі А. Пысіна.

Адзначым самыя важныя творчыя палажэнні канцэпцыі часу мастака, якія адыгрываюць вядучую ролю ў раскрыцці яго светаадчування.

1. У паэтычных творах А. Пысіна жыве думка пра рухомасць часу, яго накіраванасць у будучыню: “*Ідуць наўпрост мінуты і секунды, // Як сотні радавых на маршы дня... // ...Вядзі, сучаснасць! Не прашу прывала // Апроч таго, што суджана усім*” [4; 164]. Размова ідзе пра час лінейны, які, на думку вучоных, адпавядае гістарычнай свядомасці чалавека [6]. У паэтычным свеце А. Пысіна гістарызм мыслення мастака навідавоку: ідэя пераемнасці пакаленняў, якая з’яўляецца візітнай карткай творцы, – гэта аўтарская форма выяўлення лінейнага часу. Само жыццё чалавецтва ўяўляецца А. Пысіну адзіным цэласным працэсам, накіраваным у будучыню, за непарушнасць якога адказвае кожнае пакаленне людзей (“*...Нітакка працягнута ў вякі – // Асцярожней, людзі, // Асцярожней...*” [4; 208]). Сувязь часоў – мінулага, цяперашняга і будучага – неад’емны складнік многіх твораў А. Пысіна. Паэт з задавальненнем ужывае такія

назоўнікі, як сувязь, сувязны, мерыдыян, што выяўляюць непарыўнае адзінства часоў.

Будучыня, да якой накіравана рыса часу, у вершах А. Пысіна ўвасоблена ў далёкіх і невыразных вобразах нашчадкаў (*“Я хачу хоць здаля прывітацца // З тым нябачным нашчадкам маім”* [4; 68]). Імкненне лірычнага героя ўбачыць наступныя пакаленні падштурхоўвае часавую плынь, надае ёй хуткасць (*“час ляціць з імклівым шаласценнем”*), спараджае новае жаданне: *“Я хачу, каб праяталі суткі // З іскрамётнай хуткасцю свяціл...”* [4; 156].

2. У мастацкай трыядзе “мінулае – цяперашняе – будучае”, пры ўсёй значнасці двух апошніх кампанентаў, галоўная ўвага А. Пысіна скіравана на былое. Паэт ніколі не забягаў так далёка наперад, як, напрыклад, Аркадзь Куляшоў, прагназуючы ў “Новай кнізе” звычдалёкую будучыню чалавецтва. Увагу А. Пысіна ў большай ступені прыцягвае мінуўшчына: самая далёкая, легендарна-казачная, тая, *“што калісь трох багатыроў”* [4; 153]; далёкая “гамераўская” [4; 197]; бліжняя – *“маленства млечныя далі”* [4; 163], і зусім яшчэ бліжняя трагічна-ваенная, уласна спазнаная. У вершы “Гул вакзалаў у шкляным блакіце...” дзе асэнсоўваецца перажытае, творца нібы задае кірунак руху ў часе – “назад”: *“Грэюцца ў тваіх кішэнях, памяць, // Дзве далоні, што глядзяць назад”* [4; 141].

Часты зварот да мінулых дзён у лірыцы паэта абумоўлены ўсё тым жа ўсведамленнем цеснай сувязі часоў: даўняе ў вершах з’яўляецца трывалым падмуркам для шчаслівага “сёння” і “заўтра”. Напамінам для нашчадкаў гучаць радкі аднаго з вершаў: *“З драбнюткага зярнятка – ўсе калосі”* [4; 118]. Зерне, жыта, кола – а яшчэ *“дубы на маўклівай сяўбе”* [4; 250], жалуды – гэтыя традыцыйныя ў сваёй аснове вобразы з’яўляюцца самымі запамінальнымі ў мастацкай спадчыне А. Пысіна, бо менавіта з дапамогай іх раскрыта сутнасць ідэі пераемнасці пакаленняў.

3. Відавочна, што на першы план у паэтычнай канцэпцыі А. Пысіна выходзіць паміць як сродак вяртання ў мінуўшчыну з мэтай умацаваць *“вярбовы мост”* (у пісьменніка ёсць твор з сімвалічнай назвай “Вярбовы мост”), што звязвае розныя пакаленні чалавецтва. У вершы “Чабарок мой, чабарок!...” памяць лірычнага героя ўмяшчае *“гняздо бацькоў”*, *“абеліскі пад сасною”* і гора, якое давялося перажыць у прошласці. *“Ўсё маё і ўсё са мною”* [4; 309] – аб’ядноўвае і пакідае ў душы былое пысінскі герой. Адбываецца своеасаблівае “сцісканне” гістарычнага мінулага ў свядомасці чалавека, ён адчувае сябе працягам даўнейшых часоў і разам з тым асновай для развіцця будучых. А. Пысін звяртаецца да ідэі пераемнасці пакаленняў, каб перадаць ролю людскай памяці ва ўзаемасувязі часоў: *“Песня маці – мой выток, // А працяг і абнаўленне – // Ў самым юным пакаленні”* [4; 310].

Акадэмік Дз. Ліхачоў называў памяць “пераадоленнем часу”: “Памяць супрацьстаіць знішчальнай сіле часу. У гэтым – найвялікшае маральнае значэнне памяці” [3; 199]. У лірыцы А. Пысіна памяць якраз і становіцца маральнай катэгорыяй, уладаром над часам. Яна працінае часавыя пласты, у выніку чаго мінулае не знікае, а быццам бы асядае ў запасніках памяці і прысутнічае ў сучаснасці, будучыні і ўплывае на іх. Думка пра тое, што ў свеце нічога не праходзіць бяследна, “у вітку застаецца зямным”, з’яўляецца лейтматывам многіх вершаў паэта: “Не чацвёрты і, мусіць, не трэці...”, “У смуге над поймаю дняпроўскай...”, “Зноў я ўбачыў познім адвячоркам...”, “Пушынкi полем і лугамі...” і інш.

4. У паэтычнай канцэпцыі А. Пысіна паралельна з уяўленнямі аб часе як лінейным руху прысутнічае думка аб гістарычным працэсе, лёсе чалавецтва як нейкай цыклічнай з’яве, дзе лёс асобы і пэўнага пакалення выступаюць у ролі аднаго з цыклаў бясконцага паўтарэння. У вершы “Здаецца, ўстаў я рана-рана...”, што вылучаецца сярод іншых твораў пісьменніка сваёй мастацкай зашыфраванасцю, у падтэксце відавочна прачытваецца аўтарскае ўсведамленне паўтаральнасці падзей у няспыннай часавай плыні:

*Здаецца, ўстаў я рана-рана,
Пайшоў па сцяжын лугавой,
Ды хтосьці ўжо ступаў на ёй,
Раса парбіла і стаптана.*

*Здаецца, лёг я позна вельмі,
Ды чуў праз сон, як і пасля
Палужна ўздрыгвала зямля,
Чыесьці крокі ўсё грывелі... [4; 269]*

А. Пысін “падгледзеў” паўтаральнасць як характарыстыку руху часу, напэўна ж, у нязменным прыродным жыцці, якое вымяраецца днямі, месяцамі, парамі года. Аднак у традыцыйнай схеме гадавога колазвароту паэт канцэнтруе ўвагу не толькі на паўтаральнасці прыродных цыклаў, але і на іх абнаўленні. Невыпадкава яго захапляе і прывабляе ў найбольшай ступені вясна: паўтарэнне гэтай пары ў прыродным цыкле атаясамліваецца ў лірыцы мастака з пачаткам новага вітка ў часавай плыні: “Вясна свайго нічога не згубіла, // Дзе адсвяціў лісток – успыхне два” [4; 231]; “Я веру ў гэты лес, я веру ў сад, // Дзе чысціню вясны нясуць суквецці // Праз кожны свой барвовы лістапад” [4; 186]. А. Пысін адштурхоўваецца ад міфалагічнай схемы прыроднага колазвароту і стварае індывідуальныя вобразы пораў года, напоўненыя псіхалагічным сэнсам. Вясна ў яго

паэтычным свеце – гэта пачатак новага жыцця, абуджэнне новых сіл, прыгажосці, прычым не толькі ў прыродзе, але і ў душы чалавека:

*...Ёсць у мяне мой месяц імяніны,
З ім пачынаем мы вясну.*

*Зноў на выжары летаішняй атавы
Прыйшоў зялёны дзеяслоў.
Адталі дрэвы, і ў людзей адталі
Пупышкі самых лепшых слоў. [4; 249]*

Прырода для мастака – гэта заўсёды эталон праўдзівасці (“Грозна ўсё ў прыродзе – ды праўдзіва” [4; 317]), гарманічнасці, здолнасці адраджацца (“Прырода вучыць нас, яна умее // Заўсёды быць саўдзельнікам вясны” [4; 249]).

Цыклічнасць часу ў лірыцы А. Пысіна ўвасабляецца таксама і ў змене дня і ночы. Ноч для лірычнага героя паэта – гэта не традыцыйны перыяд спакою і асалоды, а гадзіны трывогі, калі з’яўляюцца жахлівыя “прывіды” вайны (“Асенніх кветак белы карнавал...”, “Прамільгнуць далёкія свяцілы...” і інш.), таму раніца прыходзіць як паратунак ад начных пакутаў. Надыход дня ў вершах А. Пысіна, гадобны надыходу вясны, – час абуджэння прыроды, а таксама найлепшых якасцяў ва ўнутраным свеце чалавека: “Пачаць бы дзень звычайны свой, // Пачаць бы так, як дзень сам пачынае, – // З душы, з вачэй сцігла імгла начная, // І сонца просіцца ў настрой... // ...На скаргі, крыўду, дробныя згрызоты – // Ну проста часу не стае...” [4; 297].

Штодзённае нараджэнне дня становіцца прычынай для роздуму паэта пра пачатак і канец, пра каштоўнасць кожнай зямной гадзіны. Ранішнія хвіліны, калі адбываецца “фэстывальны вылет матыля, // І дзень становіцца на пятку”, з’яўляюцца сакральнымі для лірычнага героя, бо “магчыма, ў гэты час і свет і я // Зноў пачынаем ся спачатку” [4; 220]. Пачатак у паэтычнай канцэпцыі А. Пысіна – гэта новы віток у духоўным развіцці асобы, абнаўленне душы, “другое нараджэнне” чалавека (“З’явіся, новы дзень, пачаткам новым // З світальнай запаведнай чысцінёй, // З забытай песняй, з халадком сасновым // І юны свет адкрыў перада мной” [4; 191]). Такім чынам, у паэтычным свеце мастака ўзнікае суб’ектыўны (унутраны) час лірычнага героя, рух якога бачыцца паэту ў пастаянным паўтарэнні пачатку, што дазваляе перажыць шчасце “другога нараджэння” і радасць далучэння да думак і пачуццяў людзей розных часоў і эпох (“Заімглёнасць часу вывучаю, // Тое, што з усімі і са мной” [4; 229]).

5. У канцэпцыю часу А. Пысіна арганічна ўваходзіць паняцце вечнасці, бо чалавеку наогул уласціва звяртацца да вечнасці, каб вырвацца

з палону канчатковасці быцця. Таямніцу вечнасці паэт разгадвае ў адным ключы з такім майстрам слова, як А. Куляшоў. Двух аўтараў збліжае канцэпцыя, заснаваная на сінтэзе мінулага, цяперашняга і будучага, у выніку чаго сцвярджаецца вечнасць быцця. Што як не вечнасць, няспынны рух часоў, паўстае ў радках вядомага верша А. Куляшова “На паўмільярдным кіламетры”: “*Пяройдзе шлях у новы шлях, // Расстанне – ў новае спатканне, // Напеў жалейкі – ў труб гучанне, // Выток жыцця – ў жыцця працяг*” [2; 79]? А. Пысін успрымае вечнасць як нейкі цэласны часавы ансамбль, далучае да яе рэальную часавую плынь, напаўняе адзінствам учарашняга, сённяшняга і заўтрашняга. У праграмным творы паэта “Забыта многае ў жыцці...” сімвалам вечнасці, што заснавана на адзінстве часоў, з’яўляецца “*жытнёвы провад*”: “*Гудзе жытнёвы провад мой – // Часоў былых і новых сувязь*” [4; 171]. У такім разе зусім невыпадковымі бачацца ўяўляюцца??? адчуванні лірычнага героя: “*Мне ў жыта хочацца ўвайсці, // Мне вечнасцю здаецца жыта*” [4; 170].

Па сутнасці, паняцці вечнасць, сувязь часоў, памяць цесна пераплятаюцца ў паэтычнай канцэпцыі А. Пысіна, кожнае з іх не існуе асобна ад іншага. Лірык вельмі тонка ўспрымае цэласнасць гістарычнай часавай плыні: і “*Гамер з арэхаў м кіжком*”, і “*Талстой на коніку мышастым*”, і “*невядомыя салдаты*” [4; 99], і “*далёкі нашчадак*” – “*усё з намі*” [4; 197], усё ў памяці, у вечнасці. Жанр элегіі, які займае значнае месца ў творчасці А. Пысіна і выкарыстоўваецца паэтам для рэалізацыі праблемы памяці, якраз і патрабуе такой плыні, што падпарадкоўваецца патоку свядомасці чалавека – з вяртаннем у мінулае, скачкамі ў будучыню, з выходам у вечнасць (“*Станцыя Гушчына*”, “*Палім мы маршанскую махорку...*”, “*Адыходзяць далей батальёны...*” і інш.).

Такім чынам, канцэпцыя часу ў лірыцы А. Пысіна пазначана наяўнасцю розных тыпаў успрымання часавай плыні. Лінейнасць і цыклічнасць, індывідуальнае і агульначалавечае гарманічна суіснуюць у свядомасці паэта, што сведчыць аб цэласным характары поглядаў мастака на рэчаіснасць і час.

Літаратура

1. Гніламёдаў У. Ад даўніны да сучаснасці: Нарыс пра беларускую паэзію. – Мінск: Маст. літ., 2001. – 246 с.
2. Куляшоў А. Дорогі: Вершы, паэмы. – Мінск: Маст. літ., 2003. – 318 с.
3. Лихачев Д. С. Земля родная. – М.: Просвещение, 1983. – 255 с.
4. Пысін А. Выбраныя творы: У 2 т. – Мінск: Маст. літ., 1980. – Т. 1: Вершы. – 304 с.
5. Пысін А. Перажытае // Пра час і пра сябе: Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. – Мінск: Беларусь, 1966. – С. 298–301.

6. Успенский Б. А. История и семиотика: (Восприятие времени как семиотической проблемы) // Труды по знаковым системам. Вып. 855. Т. 23. – Тарту, 1989. – С. 18–38.
7. Шпакоўскі Я. Часоў былых і новых сувязь // Шпакоўскі Я. Узрушанасць: Артыкулы пра сучасную бел. паэзію. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – С. 50 – 73.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ